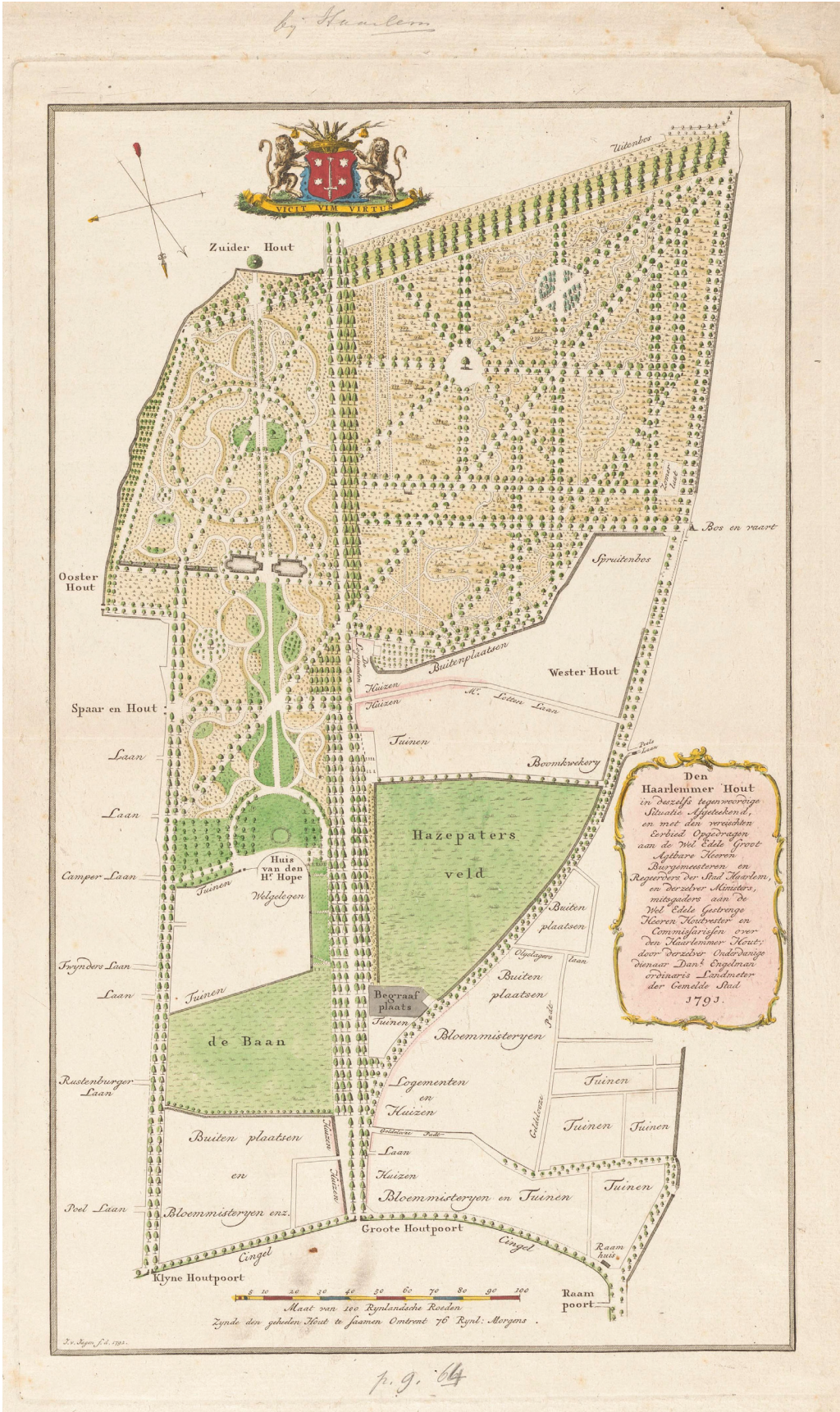

Afb. 1. Daniel Engelman,
Den Haarlemmer Hout, 1791
(Rijksmuseum, RP-P-AO-9-64).

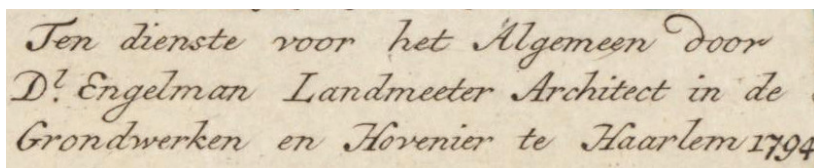

AANVULLENDE INFORMATIE OVER HOVENIER EN LANDMETER DANIEL ENGELMAN

HENK VAN DER EIJK

Introductie

In het vorige bulletin kwam de emigratie van Daniel Engelman (1756-1830) naar Noord-Amerika ter sprake.¹ In dat artikel werd zijn vertrek uit Haarlem in 1795 en zijn verblijf in Philadelphia besproken en werd ook heel kort zijn bekende werk in en rond Haarlem aangestipt. Een jaar voor zijn vertrek kon hij zich 'Landmeeter, Architect in de Grondwerken en Hovenier te Haarlem' noemen (afb. 2). Dit vervolgartikel richt zich op tot dusver vrijwel onbekende gegevens over Engelman in zijn Nederlandse periode.

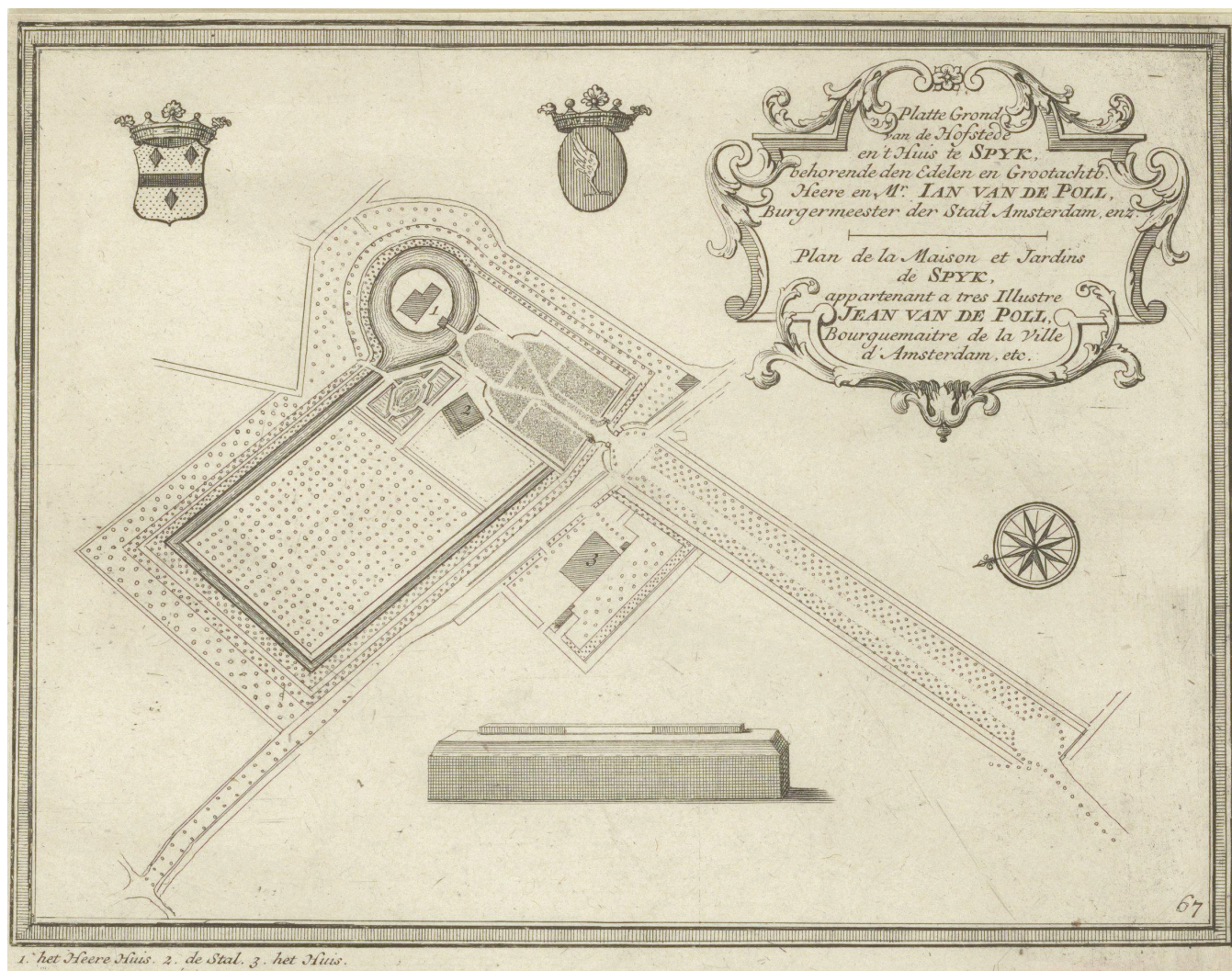
Afb. 2. De culminatie van de carrière van Daniel Engelman in Nederland, door hemzelf omschreven op zijn Kaart van Haarlem en omgeving uit 1794 (detail van afbeelding 5).

Van Duits-Zwitserse afkomst

Hoewel de naam Engelman in de omgeving van Haarlem wel vaker voorkwam, moet de herkomst van de familie waartoe Daniel Engelman behoorde elders worden gezocht. Vader Jan Christoffel Engelman (†1783) was een Duitser. Hij deed op 16 juli 1751 in Bloemendaal belijdenis en werd bij die gelegenheid omschreven als tuinknecht 'op Elswoud bij den H^r Boudaan'.² Ruim twee jaar later trouwde hij in Overveen met Heijltje Sijbrands (†1754/5) uit Schoten -waarschijnlijk werkte hij nog steeds op Elswout. Volgens de akte van ondertrouw was Engelman 'geboren te Wittenberg, in Saxen'.³ Een half jaar na hun huwelijk werd het echtpaar op 15 april 1754 ingeschreven in het lidmatenregister van de kerk in Velsen. Hij was toen geen tuinknecht meer en het echtpaar had werk gevonden als tuinman en tuinvrouw op de buitenplaats 't Torentje, ook wel Huis te Spijk genoemd (afb. 3).⁴

Afb. 3. Huis te Spijk, anoniem, NHA 1100 46883. Dit is een van de weinige achttiende-eeuwse afbeeldingen waarop de haag is verdwenen die op de prenten in Het Zegenpralent Kennemerlant (ca. 1730) het eiland omzoomt.

Heijltje Sijbrands overleed vrij snel, waarna weduwnaar Engelman een nieuwe bruid vond in de uit Bern afkomstige Anna Maria Catharina Walter (†1803). In september 1755 werd Walter ingeschreven in het Velsense lidmatenregister, als 'T.V.' (tuinvrouw) op 't Torentje.⁵ Pas vijf dagen later, op 26 september 1755, kregen zij in Amsterdam toestemming om in Haarlem te trouwen⁶ en hun huwelijk vond daar uiteindelijk op 12 oktober plaats.⁷ In het volgende jaar werd in Velsen hun eerste zoon Daniel Engelman op 15 augustus 1756 gedoopt.⁸ Ruim een jaar later volgde zoon Jacob Engelman (1757-1826).⁹

Het gezin Engelman woonde uiteindelijk ongeveer vijftien jaar op 't Torentje, ten zuiden van het dorp Velsen (afb. 4). In 1770 werden zij echter in zowel Santpoort (doop van laatste zoon Abraham) als op Wijkeroog gesitueerd.¹⁰ Wijkeroog was eveneens een buitenplaats bij Velsen, maar dan ten noorden van het dorp ge-

legen, richting Beverwijk. Het lidmatenregister waarin zij onder Wijkeroog staan vermeld geeft aan dat het gezin op 18 december 1771 naar Bloemendaal vertrok. In het geval van Jan Christoffel Engelman was er dan sprake van een terugkeer, maar het is niet bekend of hij weer op Elswout ging werken. Helaas raakt de familie in Bloemendaal enigszins uit zicht, omdat daar het lidmatenregister uit deze periode ontbreekt en het gezin geen uitbreidingen onderging. Er waren wel twee begrafenissen die bevestigen dat het gezin in Bloemendaal bleef wonen: in 1775 van de jongste zoon Abraham¹¹ en in 1783 die van vader Jan Christoffel Engelman.¹² Zijn weduwe liet in 1784 in een akte van voogdij optekenen dat in geval zij eveneens zou overlijden, haar inmiddels in Haarlem wonende zoons Daniel en Jacob de voogdij over de dan nog minderjarige kinderen op zich zouden nemen.¹³ Pas veel later, op 31 maart 1803, werd Anna Maria Catharina Walter, 'wed J.C. Engelman' in Bloemendaal begraven.¹⁴

Afb. 4. Plattegrond van Huis te Spijk uit Het Zegenpralent Kennemerlant, Hendrik de Leth, circa 1730, NHA 1100 44747.

‘Lehrreise’ van Daniel Engelman?

Daniel Engelman vestigde zich in Haarlem als hovenier, het vak dat hij uiteraard van zijn ouders had geleerd. Maar net als veel andere hoveniers in opleiding werkte hij ook enige tijd als tuinknecht op andere buitenplaatsen om ervaring op te doen. Zijn eigen vader lijkt die route eveneens te hebben bewandeld, gezien zijn periode als tuinknecht op Elswout. Vanwege het eerdergenoemde gebrek aan bronnenmateriaal is Daniel Engelmans reis niet helemaal sluitend te krijgen, omdat onbekend is wanneer hij uit Bloemendaal vertrok en waarheen. Door vanuit zijn aankomst in Haarlem terug te redeneren, valt dit gat echter beperkt op te vullen.

Engelman woonde in 1784 al in Haarlem, bleek eerder. Ook hier geeft het lidmatenregister uitsluitsel over zijn aankomst in de stad: op 4 februari 1782 werd Daniel Engelman daarin opgenomen.¹⁵ Plaats van herkomst was het Gelderse Voorst, waar hij op 17 april 1778 in het lidmatenregister werd genoteerd.¹⁶ Tot de kerkgemeente Voorst behoorden inwoners van het dorp Voorst en de buurtschappen Empe, Tonden, Voorstonden en Voorster-Klei.¹⁷ Vooralsnog is onbekend op welke buitenplaats in dit gebied hij heeft gewerkt.

In Voorst noteerde men dat hij daarvóór in Alblasserdam woonde - Engelman zal daar dan rond 1776 (zijn twintigste levensjaar) zijn gearriveerd. Ook in Alblasserdam waren meerdere buitenplaatsen waarop hij kan hebben gewerkt. Helaas is het Alblasserdamse lidmatenregister in zijn geheel niet bewaard gebleven en komt Daniel niet in de rechterlijke archieven voor, zodat de levensloop van Daniel Engelman voorlopig een gat zal blijven vertonen.¹⁸

Haarlemse periode

Ook onbekend is waar Daniel Engelman in 1782 in Haarlem ging werken. Hij kende de stad natuurlijk, maar had er zelf nooit gewoond. Mogelijk had een deel van de familie van zijn moeder (Walter) zich inmiddels in en rond Haarlem gevestigd. Negen maanden na zijn aankomst in Haarlem was Daniel Engelman daar in ieder geval getuige bij de doop

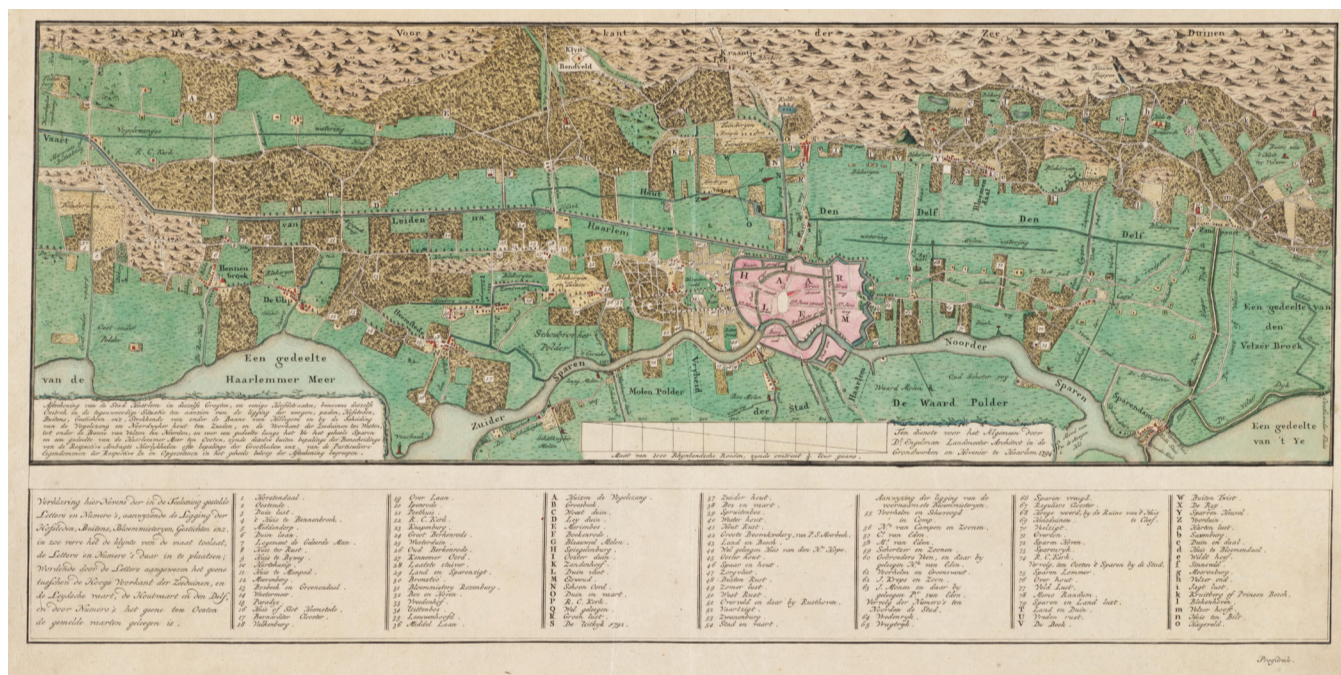
van een zoon van ene Maria Walter, de andere getuige was ene Elisabeth Walter. Het kind werd Daniel gedoopt.¹⁹ Eind 1783 verhuisden ook zijn moeder en zijn jongere broer Jacob van Bloemendaal naar Haarlem.²⁰ Jacob was in 1781 ‘geadmitteerd’ tot landmeter en ging in Haarlem zijn praktijk voortzetten.²¹ Maar tussen eind 1782 en begin 1785 is er geen bericht van, noch over Daniel Engelman.

Daniel vestigde zich uiteindelijk op de Kruisweg, in de laat zeventiende-eeuwse noordelijke uitbreiding van de stad. Dit deel van de stad was vanwege de economische achteruitgang in Haarlem die volgde op de uitbreiding vrij leeg gebleven, wat ruimte schiep voor activiteiten die een grote oppervlakte behoeven, zoals kwekerijen. In april 1785 adverteerde Engelman dat bij hem op elke maandag anjelieren te krijgen waren.²² De advertentie suggereert dat hij zijn eigen stek had, maar die moet hij dan hebben gehuurd; er zijn geen aankopen van huizen of grond door hem bekend uit deze periode.

Later in 1785 trouwde hij met de twee jaar jongere Francina Kol (1758-1820) uit Haarlem.²³ Zij kregen in Nederland vier kinderen: Jacob (1788), Jan Christoffel (1790), Aagje Maria (1793) en Abraham (1794); na hun vertrek naar Philadelphia volgden daar nog twee zonen.²⁴

Landmeter in Haarlem

Of het vertrek uit Haarlem van zijn jongere broer Jacob in 1787 er iets mee te maken heeft is onbekend, maar rond diezelfde periode werd Daniel Engelman opgeleid tot landmeter en op 15 juli 1789 werd hij ‘geadmitteerd’.²⁵ Sindsdien maakte hij de van hem bekende plattegronden van de Haarlemmerhout (afb. 1) en de grote kaart van Haarlem en omstreken uit 1794 (afb. 5).²⁶ Tot nu toe onbekend gebleven zijn de vanuit tuinhistorisch opzicht oninteressante opmetingen van het ‘raster’ tussen de buitenplaats Oud-Merestein in Beverwijk en de buurman (14 februari 1792)²⁷, en de opmeting van een stuk ‘wildernis in Bennebroek achter de plaats van de Heer Sijpestijn’ (opgemeten 13 juni 1792, in samenwerking met Jan Bolten).²⁸ Door

de toenemende digitalisering van notariële archieven zal dit beperkte overzicht uit zijn landmeterscarrière in de toekomst waarschijnlijk kunnen worden uitgebreid.

Deze stap in zijn carrière was ook in financieel opzicht een stap vooruit en Engelman begon in Haarlem onroerend goed te kopen. Hij bleef aan de Kruisweg gevestigd, waar hij op 22 december 1790 een huis kocht.²⁹ Enkele maanden later kocht hij een moestuin aan de zuidzijde van de Lange Ruijterstraat, waarschijnlijk gebruikte hij deze als kwekerij.³⁰ In 1795, 'staande op deszelfs vertrek na Noord-America', schakelde hij de 'solliciteurs' Johan Herman Droste en Hermanus Hedding in om dit onroerend goed weer te verkopen.³¹ In de ter gelegenheid hiervan opgemaakte overeenkomst staat één te verkopen perceel genoemd waarvan auteur de aankoop door Engelman niet heeft teruggevonden.³² Een wél aantoonbare aankoop door Engelman uit november 1790 is om onbekende redenen niet in deze akte opgenomen.³³ Afgezien van de huizen aan en bij de Kruisweg, is Engelmans kortstondige bezit in de negentiende eeuw verdwenen onder het station van Haarlem.

Besluit

Over bekende personen in de tuinhistorische wereld weten we bij nadere beschouwing vaak bijzonder weinig. Nog vaker is het niet eenvoudig om informatie over kwekers en hoveniers te vinden. Zij huurden hun kwekerij veelal, zodat er geen aan- en verkoopakten te vinden zijn. En ook op andere vlakken lieten zij vaak zeer beperkt sporen na. Voor dit artikel was het een geluk dat Engelman (en zijn familie) in en rond Haarlem verbleef, een gebied met zoveel buitenplaatsen dat wanneer de persoon is gevonden, de locatie waar zij werkten eveneens bekend is. Maar ook hier blijkt dat zodra iemand zich gaat verplaatsen, het risico groot is dat ze nooit meer worden gevonden.

Daniel Engelman was de nazaat van een Duitse hovenier en Zwitserse tuinvrouw die halverwege de achttiende eeuw in Kennemerland waren neergestreken. Hun oudste zoon trad volledig in de voetsporen van zijn migrantenouders, zowel in beroepskeuze als in migratielust (of -noodzaak).

Afb. 5. Kaart van Haarlem en omgeving, Daniel Engelman, 1794, NHA 1100 51868.

Noten

- 1 Henk van der Eijk, 'Haarlemse kwekers en hoveniers in achttiende-eeuws Philadelphia', in: *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 31 (2022), p. 31-44.
- 2 Noord-Hollands Archief (NHA), toeg.nr. 183.6, *Collectie van doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) (retroacta van de burgerlijke stand) van Bloemendaal*, inv.nr. 5, *Lidmaten en attestaties, 1634-1770, 1792-1850*. Zijn naam werd geschreven als Johan Christopher Engelman.
- 3 NHA, toeg.nr. 183.6, inv.nr. 4, *Ondertrouwen en trouwen, 1635-1811*, fol. 17. Hun ondertrouw vond plaats op 19 oktober 1753.
- 4 NHA, toeg.nr. 1814, inv.nr. 4. Zij werden ingeschreven op 28 april 1754.
- 5 NHA, toeg.nr. 1814, inv.nr. 4. Inschrijving op 21 september 1755. Ze werd als volgt omschreven: 'huijsvrouw van Jan CtpH Engelman, woont op 't Toorentje.'
- 6 Stadsarchief Amsterdam (SaA), toeg.nr. 5001, *Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (retroacta van de Burgerlijke Stand)*, inv.nr. 599, fol. 58. In Amsterdam werd in de ondertrouwregisters meestal de leeftijd van de betrokkenen opgegeven. Helaas is dat hier niet het geval, daardoor kan hun geboortejaar zelfs niet bij benadering worden vastgesteld.
- 7 NHA, toeg.nr. 2142, *Collectie van doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) (retroacta van de burgerlijke stand) van Haarlem*, inv.nr. 66, *Ondertrouwboeken*, fol. 209v. Als getuigen traden op Abraham Walter en Maria le Cler.
- 8 NHA, toeg.nr. 1814, inv.nr. 2, *Dopen*, fol. 30. De ouders 'wonen op 't Toorentje'.
- 9 NHA, toeg.nr. 1814, inv.nr. 2, fol. 32. Gedoopt op 1 januari 1758, dus waarschijnlijk eind december 1757 geboren. De ouders 'wonen op 't Toorentje'. Verdere kinderen in het gezin waren: Aagje (gedoopt op 13 mei 1759), Maria (gedoopt op 18 april 1762), Magdalena (gedoopt op 13 november 1763), Petrus (gedoopt op 25 januari 1767), nogmaals Magdalena (gedoopt op 10 juli 1768) en tenslotte Abraham (op 15 april 1770 gedoopt, door en op de dag van de bevestiging van de nieuwe predikant D. van Diepen).
- 10 NHA, toeg.nr. 1814, inv.nr. 4.
- 11 NHA, toeg.nr. 183.6, inv.nr. 7, *Begraafboek*, genoteerd op 9 september 1775.
- 12 NHA, toeg.nr. 183.6, inv.nr. 7, genoteerd op 23 mei 1783.
- 13 NHA, toeg.nr. 185.2, *Notariële protocollen van notarissen te Bloemendaal (Oud Notarieel Archief Bloemendaal)*, inv.nr. 359, *notaris François Augustus de Genestet*, akte 491.
- 14 NHA, toeg.nr. 183.6, inv.nr. 7. Genoteerd op 31 maart 1803, met als toevoeging: 'van Overveen, hier begraven'.
- 15 NHA, toeg.nr. 1551, *Kerkenraad van de Nederlands-Hervormde Gemeente te Haarlem*, inv.nr. 109, *Lidmatenboeken, 1578-1923*, p. 210.
- 16 Gelders Archief, toeg.nr. 0176, *Retroacta Burgerlijke stand (RBS) / Doop-, Trouw- en Begraafboeken (DTB), Gelderland*, inv.nr. 1591.1, Voorst, *Lidmatenboek - Nederduits Gereformeerde gemeente, 1658, 1677-1787*, fol. 100.
- 17 Tot het verzorgingsgebied behoorden daarnaast Appen en Gietel. Zie de informatie over Voorst in de documentatie over 'kernplaatsen' op de site van het Gelders Archief: https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mivast=37&mizig=360&miaet=14&micode=CON_KPLTS&minr=43437729&miview=ldt (geraadpleegd op 25 februari 2024).
- 18 Notariële archieven uit deze periode zijn door brand verloren gegaan (mededeling medewerkster van het Regionaal Dordrecht Archief).
- 19 NHA, toeg.nr. 2142, inv.nr. 43, *Doopboeken*, p. 286. De vader was Lothar van den Bosch. De doop vond plaats op 6 november 1782, de jongen was op 3 november geboren.
- 20 NHA, toeg.nr. 1551, inv.nr. 109, fol. 241. Zij werden op 28 oktober 1783 ingeschreven in het lidmatenregister, beiden met attestatie uit Bloemendaal. In 1787 werden zij beiden ook weer uitgeschreven (waarheen is onbekend).
- 21 E. Muller en K. Zandvliet (red.), *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811. Bronnen voor de geschiedenis van de landmeetkunde en haar toepassing in administratie, architectuur, kartografie en vestingen en waterbouwkunde*, Alphen aan den Rijn, 1987, p. 182 (nr 782).

- 22 Advertentie in de *Oprechte Haerlemsche courant* van 12 april 1785. 'By Daniel Engelman, op de Kruisweg te Haarlem, zyn alle Maandagen te bekomen: Eenige Soorten van ANGELIER-PLANTEN, à 2 en 3 Stuiv. per Stuk.'
- 23 Getrouwd op 4 september 1785, ondertrouw op 21 augustus 1785. NHA, toeg.nr. 2142, inv.nr. 67. Geboorte- en sterfjaar van Francina Kol zijn afkomstig van deze genealogische site: <https://www.gregprice-genealogy.com/data/b61.html#P4297> (geraadpleegd op 25 februari 2024). Ook de geboortejaren van hun kinderen zijn van deze site overgenomen.
- 24 Daniel Wilhelm (circa 1798) en Samuel (1803).
- 25 Daniel Engelman werd op 15 juli 1789 'geadmitteerd' als landmeter, zie Muller en Zandvliet, 1987, p. 183 (nr. 827).
- 26 NHA, toeg.nr. 1100, *Beeldcollectie van de gemeente Haarlem*, inv.nr. 51868.
- 27 NHA, toeg.nr. 2344, *Notariële protocollen van notarissen te Beverwijk (Oud Notarieel Archief Beverwijk)*, inv.nr. 308, notaris Gerrit van der Jagt, akte 278.
- 28 NHA, toeg.nr. 3819, *Heerlijkheid Bennebroek*, inv.nr. 43BB, *Kaart van een stuk duin of wildernis gelegen ten zuiden (=achter) de plaats van de Heer Sijpestein en ten westen belend aan de Herenweg , groot 286 roeden, door A. Nutges Heer van Bennebroek in erfpacht gegeven aan de Heer Sijpestein, eigenaar van de ernaast gelegen hofstede.*
- 29 NHA, toeg.nr. 3111, *Oud Rechterlijk Archief (ORA) van Haarlem*, inv.nr. 396, *Registers van transporten van onroerende goederen, (1470-) 1580-1811*, fol. 130v: 'een Huis en erve, staande en gelegen op de Kruisweg, bij de Lange Heerestraat, met een Tuin daar agter, belend ten zuiden Martinus van Brussel, ten noorden Dirk Smink, achter strekkende aan de huizen in de Lange Heerestraat, en uitkomende door een gemeene poort of Laantje dat uitkomt op de tweede Nieuwe Gragt.' Engelman betaalde er 600 gulden voor.
- 30 NHA, toeg.nr. 3111, inv.nr. 396, fol. 155 en 155v: 'een Moestuin, zijnde eijgen Grond, geleegeen aan de Zuidzijde van de Lange Ruitersstraat of Zaksteeg, in de nieuwe vergrooting deezer Stad, belend volgens de laatste opdracht of Transportbrief van den 9e Maart 1786, ten oosten Maria van Ham, weduwe Jan Hendrik Rusting, ten westen Hendrik Kramer, achter strekkende aan Jacob van Vegteren[?]; doende deze Tuin aan Huure, eene somma van Zes Gulden Jaarlijks, welke den Kooper zedert de laatste verschijndag voor zijn rekening neemt.' Engelman betaalde 60 gulden.
- 31 NHA, toeg.nr. 1617, *Notariële protocollen en akten van notarissen te Haarlem (Oud Notarieel Archief Haarlem)*, inv.nr. 1398, notaris Jan Schouten, inv.nr. 1398, akte nummer 122 (22 augustus 1795). Zijn op dat moment nog ongehuwde zus Maria kreeg opdracht om de afwikkeling van zijn zaken in Haarlem in goede banen te leiden.
- 32 '(...) als meede nog den opstal van de grond of Leedige Erven geleegeen in de Princestraat aan de Zuidzijde, tussen de Jans en Kruijsweg.'
- 33 Deze aankoop staat vermeld in NHA, toeg.nr. 3111, inv.nr. 396, fol. 120, op 16 november 1790: Daniel Engelman koopt van Hendrik van Kempe 'een Huis en erve, staande en gelegen aan de zuidzijde van de Korte Heerestraat, die uitkomt op de Kruisweg in de Nieuwe vergrooting deezer Stad, Belend aan de oostzijde Gerrit de Graaf, aan de westzijde voorn Theodorus Klomp; Al vrij en voorts &c. Om f150,- contant geld.'